

معرفی کتاب

تهیه کننده: محمدعلی زکی
 عضو هیات علمی دانشگاه امام حسین (ع)

معرفی دو کتاب خارجی در زمینه روشهای تحقیق در علوم اجتماعی

مقدمه

یکی از حوزه‌های اساسی و کاربردی در علوم اجتماعی، مرتبط با روشهای تحقیق است. توجه دقیق به منابع آموزشی در قلمرو روشهای تحقیق علوم اجتماعی، علاوه بر منافع شخصی برای محققان، موجب تدقیق و اطمینان در چگونگی استفاده از روشهای تحقیق خواهد بود. از سویی دیگر بر میزان طرح مباحث جدید و کاربردی در مباحث روشهای تحقیق نیز افزوده می‌شود. یکی از وظایف مهم دانشجویان و محققان اجتماعی، افزایش رابطه علمی با متون آموزشی تحقیق اجتماعی است. در این راستا دو منبع آموزشی خارجی در زمینه روشهای تحقیق علوم اجتماعی معرفی می‌شود:

Social Research Methods

روشهای تحقیق اجتماعی

مشخصات کتاب

کتاب «روشهای تحقیق اجتماعی: رویکردهای کمی و کیفی»، نوشته «لاورنس نیومن»^(۱) چاپ سوم، سال ۱۹۹۷، انتشارات «آلن و باکن»^(۲). این کتاب در ۵۶۰ صفحه و علاوه بر متن (شامل چهار بخش و ۱۷ فصل) چهار ضمیمه، کتابشناسی، فهرست اسامی و فهرست موضوعی هم دارد.

معرفی و اهمیت کتاب

از آنجاکه کتاب مورد نظر منبع آموزشی است، در تمامی فصول، شیوه طرح مباحث به صورتی است که در ابتدای فصل، فهرست مباحث اصلی و فرعی ترتیب یافته و پس از بیان مقدمه به طرح مباحث پرداخته و در پایان هر فصل، نتیجه گیری، مفاهیم کلیدی، بیان سؤالات برای مرور مطالب، نکات تکمیلی در توضیح مباحث فصل و معرفی منابع تحقیقاتی تکمیلی برای کسب اطلاعات بیشتر در زمینه مباحث فصل، آمده است.

علاوه بر آن به لحاظ توجه و ضرورت طرح مباحث حاشیه‌ای روش تحقیق، که در برخی موارد در روند تحقیق تأثیر بسیار مهمی می‌گذارد، مؤلف به بیان و بررسی مباحث جدیدی در قالب «ضمائم» توجه داشته که مجموعاً در ۴۲ صفحه آورده شده است که گویای اهمیت کتاب است:

ضمیمه اول: اصول اخلاقی (مربوط به پژوهشهای اجتماعی)، برگرفته از انجمن آمریکایی تحقیقات عمومی وابسته به انجمن جامعه‌شناسی آمریکایی. اصول اخلاقی مورد نظر بیانگر این است که پژوهشگران علاوه بر انجام دادن تحقیق اجتماعی به ملاحظات اخلاقی، حرفه‌ای نیز توجه داشته باشند.

ضمیمه دوم: جدولهای آماری مربوط به مباحث آماری کتاب.

ضمیمه سوم: چارچوب کلی تدوین گزارش تحقیق.

معرفی کلیاتی برای رعایت اصول عام به منظور چگونگی نگارش و تدوین گزارش پژوهشهای اجتماعی، که این اصول، با نوع تحقیق مدنظر متناسب بوده است: تحقیق کمی و کیفی. لازم به تذکر است که ضمیمه مذکور در راستای رعایت ضوابط آموزشی تدوین فصول کتاب (که قبلاً اشاره شد)، تنظیم شده است تا خواننده به‌طور کامل و جامع با بحث چگونگی تدوین گزارش تحقیق آشنا شود.

ضمیمه چهارم: نقش کامپیوتر در تحقیقات اجتماعی.

به لحاظ اهمیت تکنولوژی، خصوصاً کامپیوتر در علوم اجتماعی، نویسنده به طرح مباحثی اساسی و کاربردی، به منظور آشنایی خوانندگان با این موضوع پرداخته است. این قسمت نیز همانند ضمیمه سوم، مطابق ساختار فصول کتاب تنظیم شده است تا خوانندگان با توجه به مراحل آموزشی، با ابعاد مختلف موضوع آشنا شوند.

طرح مباحث مورد نظر، با توجه به رعایت ضوابط آموزشی، بیانگر بعد دیگر اهمیت این کتاب است.

بعد دیگر اهمیت کتاب این است که فهرست بسیار جامع و کامل از منابع مربوط به روش تحقیق در علوم اجتماعی در قالب ۲۶ صفحه آورده است که خوانندگان با منابع مختلف، متنوع و متعدد در حوزه روش تحقیق آشنا می‌شوند. البته اگرچه عموم منابع آموزشی در پایان کتاب به معرفی کتابشناسی توجه دارند، این موضوع در این کتاب بسیار جامع و کامل است که این شیوه در عموم منابع، کمتر دیده می‌شود.

گذشته از مطالب پیشین، طرح مباحث روش تحقیق در چارچوب ابداعی و جدید،

بیانگر اهمیت این کتاب است که به قرار ذیل بدانها اشاره می‌شود:

- ۱- بررسی انواع تحقیقات اجتماعی با توجه به ضوابط متعدد و متنوع
- ۲- بررسی و تشریح روابط متقابل میان نظریه و تحقیق و جایگاه آن در پژوهشهای اجتماعی

- ۳- توضیح اهمیت و نقش روش‌شناسی و جایگاه آن در تحقیقات اجتماعی
- ۴- تأکید بر ضرورت توجه به بحث سابقه و تاریخچه تحقیق و نقش آن در تحقیقات اجتماعی

۵- معرفی مباحث گوناگون روش تحقیق در راستای تشخیص نوع تحقیق.

در توضیح نکته پنجم، لازم به تذکر است، نویسنده براساس طبقه‌بندی تحقیقات اجتماعی به طرح مباحث اساسی روش پرداخته است. او توجه به دو نوع اصلی تحقیقات کمی و کیفی داشته و فصول کتاب در تبیین چگونگی انجام دادن تحقیقات کمی و کیفی است که این مشخصه، ساختار اصلی تدوین کتاب را به خود اختصاص داده است و مهمترین ویژگی این کتاب تلقی می‌شود. نویسنده هر کدام از تحقیقات کمی و کیفی را در سه مرحله مورد بررسی قرار می‌دهد: الف) طرح کلی تحقیق چیست؟ ب) انواع تحقیق در هر کدام از شاخه‌های کمی و کیفی کدام است؟ ج) نوع تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیقات کمی و کیفی چگونه است؟ تدوین کتاب در فصول ۱۷ گانه و چهار بخش به‌طور عمده، پاسخ به این سؤالات است.

سازمان کتاب

آن‌گونه که اشاره شد کتاب در چهار بخش و ۱۷ فصل به شرح ذیل تنظیم شده است:

بخش اول: روش‌شناسی و تحقیق علوم اجتماعی
فصل اول: علوم و تحقیق (جایگزینهای تحقیق اجتماعی، چگونگی نقش دانشمندان، مراحل تحقیق اجتماعی) تحقیق کمی و کیفی، علت انجام دادن پژوهش

اجتماعی.

فصل دوم: عوامل تعیین‌کننده پژوهش (اهداف تحقیق، فایده و کاربرد پژوهش، زمان انجام دادن پژوهش، تکنیکهای جمع‌آوری اطلاعات).

فصل سوم: نظریه و پژوهش (نظریه چیست؟، نظریه اجتماعی در مقابل ایدئولوژی، بخشهای نظریه، واقعیت و نظریه، ابعاد و انواع نظریات، رابطه میان نظریه و تحقیق)

فصل چهارم: معنای روش‌شناسی (سه رویکرد روش‌شناسی، علوم اجتماعی اثبات‌گرایی، علوم اجتماعی تفسیرگرایی، علوم اجتماعی انتقادی، تحقیقات فمینیستی و پست‌مدرن).

فصل پنجم: مطالعه سایر تحقیقات (علت بررسی تحقیقات دیگران، کجا می‌توان با سایر تحقیقات آشنا شد؟ معنای سابقه و تاریخچه تحقیقات چیست؟ چگونه منظم کردن مطالعات دیگران، چگونه انتخاب بهترین تحقیقات گذشته).

بخش دوم: تحقیق متکی بر داده‌های کمی

فصل ششم: طرحهای تحقیق کمی (توجه به فرضیات و متغیرها، انجام‌دادن و تعریف روش مناسب تحقیق، مثالهای تحقیقات کمی).

فصل هفتم: سنجش علوم اجتماعی کمی (علت سنجش چیست؟ رابطه سنجش و طرح تحقیق، اعتبار و پایایی، رابطه روایی و پایایی، سطوح سنجش، مقدمه‌ای بر نظریه سنجش، اصول مشاهده تجانس‌گرا، سنجشهای خاص همچون مقیاسها و طیفها و شاخصها، تکنیکهای خاص برای ایجاد شاخصها و طیفها).

فصل هشتم: تحقیقات تجربی (تاریخچه کوتاه، انتخاب آزاد گروه‌ها، منطبق طرح تجربی، اعتبار داخلی و بیرونی، ملاحظات اجرایی، نتایج تحقیقات تجربی).

فصل نهم: نمونه‌گیری (انواع نمونه‌گیری، چگونه جامعه معادل نمونه است؟ تعمیم نتایج).

فصل دهم: تحقیقات پیمایشی (تاریخچه کوتاه، منطبق تحقیق پیمایشی، روش تنظیم پرسشنامه، انواع پیمایشها، مصاحبه نمودن، ضوابط اخلاقی پیمایش).

فصل یازدهم: تحقیقات غیرفعال و متکی بر داده‌های موجود (سنجش غیرفعال، تحلیل محتوا، تحلیل داده‌های موجود آماری (تحلیل ثانوی)، مباحث استنباط و آزمون نظریه).

فصل دوازدهم: تحلیل داده‌های کمی (طبقه‌بندی داده‌ها، نتیجه‌گیری با یک متغیر، نتیجه‌گیری با دو متغیر، نتیجه‌گیری با بیش از دو متغیر، آماری استنباطی).

بخش سوم: تحقیق متکی بر داده‌های کیفی

فصل سیزدهم: طرح تحقیق کیفی (سختگیریهای تحقیق کیفی، مشخصات تحقیقات کیفی، شواهد قابل استناد، انواع مطالعات کیفی).

فصل چهاردهم: تحقیقات میدانی (تاریخچه کوتاه، منطق تحقیق میدانی، انتخاب یک موضوع خاص و بررسی ابعاد آن، مباحث مطرح‌شده، مشاهده و جمع‌آوری داده‌ها، مرور تحقیقات میدانی، ملاحظات اخلاقی در تحقیقات میدانی).

فصل پانزدهم: تحقیقات تطبیقی - تاریخی (تاریخچه کوتاه، منطق تحقیق تاریخی - تطبیقی، مراحل پروژه تحقیق تاریخی - مقایسه‌ای، داده‌ها و شواهد موجود در محتوای تاریخی، تحقیق مقایسه‌ای، معادل‌سازی در تحقیق تاریخی - مقایسه‌ای).

فصل شانزدهم: تحلیل داده‌های کیفی (تحلیل کمی و کیفی، شکل‌گیری مفهوم، روشهای تحلیل داده‌های کیفی، معنای اشتباه یا اهمیت شواهد منفی، دیاگرام و سایر ابزارها).

بخش چهارم: ملاحظات نهایی

فصل هفدهم: مباحث سیاسی و اخلاقی در تحقیقات اجتماعی (بنیادهای اخلاقی و محققان فردی، نقش ملاحظات اخلاقی در تحقیقات، ملاحظات اخلاقی و اجتماعات علمی، روشهای استفاده از یافته‌های تحقیق).

چنانکه قبلاً یادآوری شد، پس از متن کتاب چهار زمینه، کتابشناسی جامع روش تحقیق، فهرست اسامی و فهرست موضوعی آمده است.

The Practice of Social Research

انجام دادن پژوهش اجتماعی

مشخصات کتاب

کتاب «انجام دادن پژوهش اجتماعی» نوشته «ارل بایی»^(۳)، چاپ هفتم، سال ۱۹۵۵، شرکت انتشارات واتسورث^(۴) در ۴۷۴ صفحه و دارای پنج بخش و ۱۹ فصل و ۱۳۲ صفحه ضمیمه است.^(۵)

معرفی و اهمیت کتاب

از نظر رعایت ضوابط آموزشی، کتاب در ساختار مناسبی تنظیم شده است. در ابتدای هر فصل، فهرست مطالب مطرح شده در فصل آمده و در پایان هر فصل به ترتیب اندیشه‌های اصلی، سؤالات و تمایلهای، منابع مطالعاتی تکمیلی آورده شده است.

چندین ویژگی بیانگر اهمیت آموزشی این کتاب است:

- ۱- ارائه بخشی مفصل درباره رابطه میان نظریه و تحقیق
- ۲- بررسی انواع گوناگون تحقیقات اجتماعی
- ۳- بخشی مفصل در زمینه اهمیت و نقش و انواع تحلیلهای پیچیده آماری شامل تحلیل مسیر، تحلیل سری زمانی، تحلیل عاملی.
- ۴- بررسی تحلیل تشریح (Elaboration Analysis)
- ۵- بحث در زمینه محتوای اجتماعی تحقیقات

۶- آموزش برنامه‌های آماری کامپیوتری برای تحقیقات (SPSS)

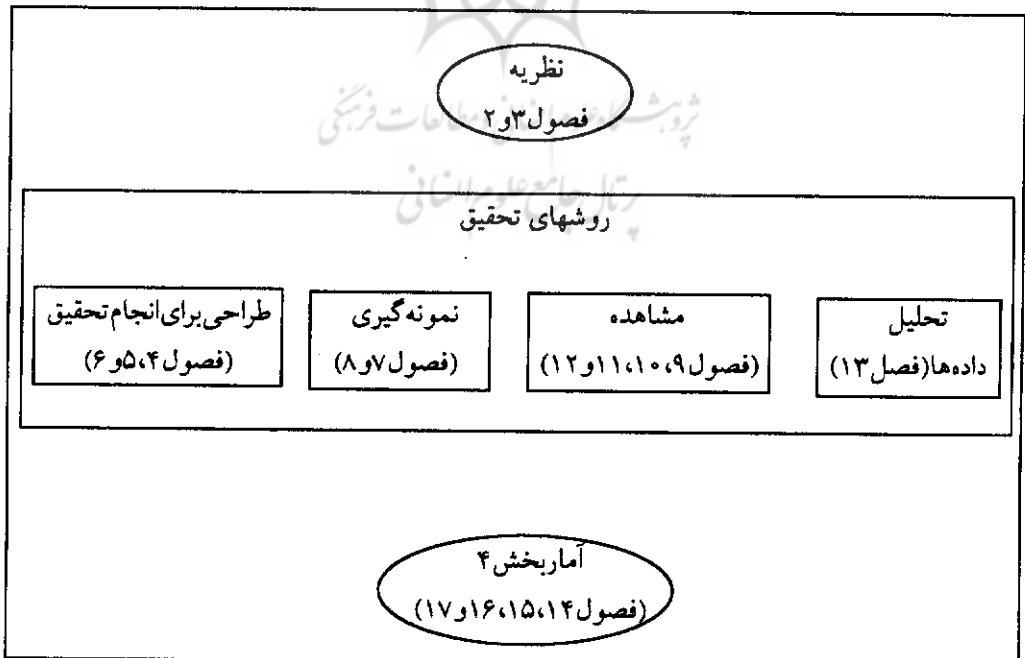
نویسنده از زاویه‌ای خاص به پژوهش اجتماعی توجه داشته است که این نگرش مبنای تنظیم فصول و مباحث کتاب است. نویسنده معتقد است که لازمه پژوهش، تأکید بر سه رکن است و ارکان مورد نظر، شاکله پژوهش اجتماعی را پدید می‌آورد. محققان اجتماعی به منظور انجام دادن پژوهش، باید همزمان به تقویت بنیه علمی خود در سه جهت مذکور توجه داشته باشند: الف) نقش نظریه در تحقیق ب) توجه به اهمیت روش در انجام دادن پژوهش ج) اهمیت و نقش آمار در تحلیل داده‌های پژوهش.

خلاصه نظر نویسنده به قرار ذیل است:

آمار + روشهای تحقیق + نظریه = تحقیق اجتماعی

ساختار آموزشی فصول کتاب در راستای این اندیشه است.

جدول: ابعاد و ارکان سه گانه انجام دادن پژوهش اجتماعی
(سازمان کتاب)

علاوه بر این مطالب، ۹ ضمیمه مفید و کاربردی در پایان کتاب آمده است که صفحه‌های آنها جدای از صفحات کتاب، شماره گذاری شده است، شامل موارد ذیل: شیوه‌های استفاده از کتابخانه، ساختار تنظیم گزارش تحقیق، نمونه پرسشنامه ملی، جدول تصادفی نمونه‌گیری، جدول توزیع کن‌دو، جدول توزیع نرمال، جدول میزان خطای نمونه‌گیری، راهنمای یادگیری برنامه آماری SPSS، ۲۰ پرسش اساسی روزنامه‌نگاران برای تحقیقات.

سازمان کتاب

با توجه به اندیشه اصلی نویسنده، سازمان کتاب به قرار ذیل در ۵ بخش و ۱۹ فصل تنظیم شده است:

بخش اول: مقدماتی در بررسی علمی

فصل اول: بررسی انسانی و دانش (شیوه‌های کسب شناخت بشری، بنیادهای علوم اجتماعی).

فصل دوم: نظریه و تحقیق (برخی حوزه‌های علوم اجتماعی، ساختار نظریه اجتماعی، دو نظام منطقی، اساس قیاسی و استقرایی نظریه، رابطه میان نظریه و تحقیق).

فصل سوم: ماهیت رابطه علی (دگماتیسم و علوم اجتماعی، مدل‌های تبیین) توضیح علیت، خطای دلیل تراشی، رابطه میان سنجش و ارتباط).

بخش دوم: ساختار بررسی علمی

فصل چهارم: طرح تحقیق (اهداف تحقیق، واحدهای تحقیق، اصول تأکید در پژوهش، زمان و تحقیق، چگونگی طراحی پژوهش، طرح تحقیقاتی پیشنهادی).

فصل پنجم: مفهومی کردن و سنجش (سنجش واقعیات، تعاریف و اهداف تحقیق، نکات اساسی در سنجش).

فصل ششم: تعاریف عملیاتی (گزینش تعریف عملیاتی)، نمونه‌هایی از تعاریف عملیاتی، رهنمودهایی برای طراحی سؤاها، تنظیم پرسشنامه، شیوه تعریف عملیاتی.

فصل هفتم: شاخص، مقیاس و طبقه‌بندی (مقیاس و شاخص، شکل‌گیری شاخص، تنظیم مقیاس، اهمیت طبقه‌بندی).

فصل هشتم: منطق نمونه‌گیری (تاریخچه نمونه‌گیری، منطق احتمالات در نمونه‌گیری، مفاهیم نمونه‌گیری، نظریه احتمال در نمونه‌گیری و توزیع نمونه، چارچوب نمونه و جامعه آماری، انواع طرح‌های نمونه‌گیری، انواع گوناگون نمونه‌گیری).
بخش سوم: شیوه‌های مشاهده

فصل نهم: مطالعه تجربی (رویکرد اساسی در تحقیق تجربی، مطالعه کلاسیک تجربی، شیوه‌گزینش، انواع طرح‌های تجربی، ابعاد مثبت و منفی مطالعه تجربی).
فصل دهم: تحقیق پیمایشی (رویکرد اساسی در تحقیق پیمایشی، پرسشنامه خوداجرا، پیمایش‌های مصاحبه‌ای، پیمایش‌های تلفنی، ترکیب سه نوع پیمایش، نکات قوت و ضعف تحقیق پیمایشی، تحلیل ثانوی).

فصل یازدهم: تحقیق میدانی (رویکرد اساسی در تحقیق میدانی، نقش‌های متعدد مشاهده‌کننده، مقدمات تحقیق میدانی، نمونه‌گیری و پرسشگری در تحقیق میدانی، نوع تنظیم گزارش و جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق میدانی، نقاط قوت و ضعف تحقیق میدانی).

فصل دوازدهم: تحقیق غیرمزااحم (وجوه اشتراک تحقیقات غیرمزااحم، رویکردهای اساسی در تحلیل محتوا، مراحل تحقیق در تحلیل محتوا، تحلیل داده‌های آماری موجود، تحلیل تاریخی تطبیقی).

فصل سیزدهم: تحقیق ارزشیابی (موضوعات اساسی در تحقیق ارزشیابی، فرموله کردن مسأله، محتوای اجتماعی، تحقیق شاخص‌های اجتماعی).

بخش چهارم: تحلیل داده‌های تحقیق

فصل چهاردهم: طبقه‌بندی داده‌ها (نقش کامپیوتر در تحقیقات اجتماعی، کدگذاری، چارچوب کدنامه، نحوه وارد کردن داده‌ها، کنترل داده‌ها).

فصل پانزدهم: تحلیل اساسی (تحلیل یک متغیره، مقایسه‌های گروه‌های کوچک،

تحلیل دو متغیره، مقدمه‌ای بر تحلیل چند متغیره).

فصل شانزدهم: مدل تشریح (تاریخچه تحلیل تشریح، پارادایم تشریح، فرضیات در تحلیل تشریح).

فصل هفدهم: آمار در علوم اجتماعی (موفقیت‌های مطرح شده در ریاضیات، آمار توصیفی، سایر تکنیک‌های چندمتغیره، آمار استنباطی).

بخش پنجم: محتوای اجتماعی تحقیق

فصل هیجدهم: ابعاد اخلاقی، سیاسی تحقیق اجتماعی (مباحث اخلاقی در تحقیقات اجتماعی، دو رویکرد اخلاقی، ابعاد سیاسی تحقیق اجتماعی).

فصل نوزدهم: کاربرد تحقیقات اجتماعی (رابطه نظریه - تحقیق و آمار، فواید و کاربردهای روزمره تحقیقات اجتماعی، راهنمای مشتریان برای تحقیقات اجتماعی).

یادداشتها

- 1- W. Lawrence Newman
- 2- Allyn and bacon
- 3- Earl Babbie
- 4- Wadsworth Publishing Company

۵- نویسنده مطالب را به گونه‌ای تنظیم کرده که فصول و بخشهای کتاب شامل ۴۷۴ صفحه و ضمایم شامل ۱۳۲ صفحه جداگانه است که شمارش آنها جدای از متن کتاب است.

